

dalomtörténeti kapcsolat nem mutatható ki, a szerző mindenre kiterjedő, részletes elemzése alapján Balassit lazán a *trobar leu* (könnyű költészet) irányzatához kapcsolódó trubadúrnak tarthatjuk, akinek szerelemfelfogása a későbbi trubadúrok spiritualizáltabb szerelemeszményéhez hasonlít, de akit a szerelmesek közti hűbéri viszony, a szerelmi „önfeledtséget” kifejező motívumok, a Natureingangok alkalmazása miatt mégis a korai trubadúrok formakincséhez, kifejezőmódjához ragaszkodó költőnek kell tartanunk. Horváth Iván már felfigyelt az „első trubadúr” és Balassi költészete közötti meghökkentő egyezésekre, Szabics Imre tanulmányát olvasva pedig a Bernart de Ventadorn és Balassi lírája közötti párhuzamok, a szerző által gazdagon bizonyított tipológiai egyezések tűnnek egyszerűen megdöbbentőnek.

A trubadúrlíra és Balassi Bálint című tanulmány, amely gazdag lírai hagyományanyag bevonásával vizsgálja Balassi és a trubadúrköltészet kapcsolatát, lehetővé teszi, hogy Balassi szerelemfelfogásának, költeményeinek „udvari jó voltát” árnyaltabban, a trubadúrlíra fejlődéstörténetével összhangban lássuk. A tanulmány tudományos érdemei mellett meg kell jegyeznünk, hogy a szerző a kötet logikus felépítése, könnyű áttekinthetősége, a versidézetek mellett közölt fordítások révén a magyar irodalomtörténet felé közeledő kutatókat, olvasókat is megismerteti a provanszál filológiával, líratörténettel. A rendkívül szép kiállítású kötet pedig „külsejében” is méltó mind Balassi Bálint-hoz, mind a provanszál trubadúrokhoz.

Bánki Éva

NAPLÓK ÉS ÚTLEÍRÁSOK A 16–18. SZÁZADBÓL

Közzéteszi Szelestei N. László, Budapest, Universitas Könyvkiadó, 1998, 204 l. (Historia Litteraria, 6).

Kellemes meglepetés, hogy akad kiadó, amely hajlandó múltunk emlékeit eredeti nyelven közzétenni, csakis szakemberek számára. Három napló van itt és két útleírás, egy magyar, a többi latin, kis részben cseh (szlovák) nyelvű. Első helyen egy 1564-es Eber-féle kalendárium Kokavai Bereck (Briccius Kokavinus) sárosi lelkész által kezdett, jól és kevésbé ismert személyek által 1802-ig folytatott bejegyzéseinek sora. A kötetnek valaha nagy fontosságot tulajdoníthattak, mert öt másolata maradt ránk a 18. századból, azóta azonban nem került szóba, az eredeti pedig csak most bukkant fel Miskolcon. A második írás szerzője, Nagyfalvi Gergely az

ismertebb személyiségek közé tartozik, *Diarium*áról eddig csak hallani lehetett. Az idősebbik Hodik János, a püspök (akit Szinnyei két utaló között elveszített: „Hadik lásd Hodik”, „Hodik lásd Hadik”) Zoványi szerint megörökítette a Hajnal Mátyással való vitájának lefolyását, de hogy hol, az eddig nem volt tudható; most itt a szöveg, naplójába beépítve. Csáky Péter (1720–1729-ben beregi főispán) és az első sorban mecénásként neves Radvánszky László futólag emlegetett útinaplói is most válnak hozzáférhetővé.

Kokavai kalendáriumának eseménydús történetéről az egyik legutolsó tulajdonos tudósít. Eszerint a sárosi lelkész után (aki

emlékeit 1562-ig vezeti vissza) 1620-tól Matthaei Menyhért veresalmási lelkészhez, aztán Lang Jánoshoz került Merénybe (Wagendrüssel), majd (1723–1725 körül) Sándorffy Mihály rozsnói magyar kántorhoz; tőle vásárolta meg (valószínűleg 1745-ben) Maior Pál ottani prédikátor, akitől 1781-ben fia, Tamás örökölte, s mindezt följegyezte 1801-ben Gömörpanyiton. Innen kerülhetett a közeli Miskolcra. Ámde a jelek szerint Kokavai 1569 legvégén vagy meghalt, vagy a könyvet kiengedte a kezéből, mert annak nyoma eltűnik belőle, és az 1570–1580-as évekből csak rövidke, az országos eseményekre vonatkozó adalékok akadnak. Az 1590-es évektől azonban megint megjelennek a helyi és a személyes vonatkozások. Voltak tehát tulajdonosok ez időben is, mégpedig 1594–1595-ben Bocatius János, aki néhány önéletrajzi adalék mellett egyik, a Csonka-féle kiadásban 2. szám alatt közölt költeményének keletkezési körülményeiről is szól, utána, 1596 és 1643 között az említett Matthaei Menyhért, 1674–1675-ben pedig a leibici Demeter András. 1644 és 1673, 1676 és 1722 között, majd 1726-tól 1800-ig nincs bejegyzés. Hozzáteszem, hogy 1754-ben Laucsek Márton, a reformáció történeti dokumentumainak buzgó gyűjtője, aztán pedig Wagner Károly vett róla másolatot (ma mindkettő az OSZK-ban), és rajtuk kívül még hárman a 18. században. Pusztán ebből az áttekintésből is látható, hogy nem csekély értékű forrással van dolgunk Liptó, Szepes, Sáros 16–17. századi hely-, de főleg család-, vallás- és művelődéstörténetére nézve. A magyar és egyetemes történeti jegyzetek ugyan szokás szerint visszamennek a 373. évig, a magyarság európai megjelenéséig, ezekben azonban újdonság nincsen, hacsak a

protestáns nézőpont nem az. Szelestei a naponként szétszórót bejegyzéseket időrendbe szedte, a lehetőség szerint kézhez is kötve. Az idézett dátumokból úgy látszik, ha nem is sikerült minden sort személyhez kötnie, a fenti névsor a tulajdonosok, illetve bejegyzők teljes listáját tartalmazza.

Nagyfalvi Gergely (akkor győri püspöki vikárius) egy omniáriumot hagyott maga után az 1620-as évekből, benne elküldött leveleinek impúruma (zömmel Dallos Miklóshoz, Pázmány Péterhez, Preiner Jánoshoz), naplószerű részletekkel, önéletrajzi jegyzetekkel; beszámol az egyházi élet meg a bethleni idők eseményeiről, elemlekedik fölöttük, olvasmányából jegyez ki gondolatokat (Tassót, Bodint is idézi, az előbbit olaszul).

Hodik naplójából az 1620-as évekre vonatkozó rész van itt, nyilván azért, mert 1627. december 27-én zajlott le Biccscén Esterházy Miklós és számos hallgató jelenlétében vitája Hajnal Mátyással. A tárgyilagosnak látszó beszámolóból kiderül, hogy nem sikerült patrónusát meggyőznie a maga igazáról, és alkalmassint ennek lett folyománya, hogy a következő február 4-én Tasi Gáspár tudatta vele, hogy többé nincs helye a parókián.

Csáky magyar nyelvű útinaplója, bizony, érdektelen. 1721 tavaszán–nyarán Velencében járt. Megtapasztalta a rossz utakat, a fogadókat, látott hatkőrmű lovat, szép templomokat, vízi mesterségeket, magas tornyot. Van még néhány önéletrajzi, családtörténeti vonatkozású jegyzete az 1716–1727 közötti évekből.

Más típus Radvánszky László. Ő Seľmecebányáról indul 1726. május végén Bécsbe, majd tovább, és július közepén érkezik Velencébe, ahol tíz napot tölt.

Természetesen ő is megnézi útközben is, ott is (egy németül tudó olasz szolga kíséretében) a templomokat, a palotákat, megtisztelt az ereklyéket, megbámulja az Alpokban az akkor még ott ugránczó vadkecskét. Azonban érdeklődése jóval túlmegegy a szokott határon. Bécsben elmegy az operába, Velencében olasz énekeseket hallgat (egy Apollónia nevű énekesnőt csodálattal), gondolázik a lagúnán, ellátogat a botanikus kertbe. És ami több, bemegy a bécsi porcelángyárba, a 200 munkást foglalkoztató hainburgi dohánygyárba, tanulmányozza Eisenerzben a vasbányákat, a kohókat, megnézi, hogyan készílik Muranóban az üveget, a velencei pékségben a „panis bis cotti”-t. Fölkeresi Giacomo Facciolati teológiaprofesszort, akivel elbeszélget az arisztotelészi filozófia megreformálásáról, és kap tőle néhány dedikált könyvet. Szeptember elején ér haza. Az utazás félelmei és nehézségei (kátyúk, zsványok) őt is megviselik, de – mint mondja – „ea est ratio peregrinationis, ut ipsa aviditas incommoda quaevis grata et iucunda reddat”. Szepsi Csombor jut az eszembe.

Ami a szövegközlést illeti, az igen magas színvonalú. Kevés a hiba, a látható félreolvasás (a sok „Matthaei” mellett azért mégis akad egy „Matthiae”, „Aureliani”, „perfligatus” kétszer is, „Saswarberi” nem „Sasvárberény”, hanem a híres-neves Sásvár bég). Nem lehetett gyerekjáték a személyek és a többnyire torz helynevek azonosítása. Az elírásokat – úgy látszik – nem (vagy nem mindig) javítja, hanem tesz melléjük szögletes zárójelben kérdő-, néha felkiáltójelet (például a 144. lapon „remiges” helyett áll „regniges[?]”). Így aztán kritikai jegyzet egy sincs a kötetben; a szerzői javítások,

törlések is be vannak építve a szövegbe. Egyébként a kiadvány egészében is ropant ökonomikus: két lapnyi előszó, igaz, magyar, német, szlovák nyelven, a szöveg, egy névmutató, talán ha két lábjegyzet; ennyi az egész. A részletesebb elemzéseket Szelestei máshová ígéri. Kissé talán túlságosan is precíz. Főlösképpen és főleg zavaró a mindennapos latin rövidítések kurzív feloldása. Tudniillik azt hinném, hogy a kiugró betűtípussal szedett szövegrész valami tartalmilag fontosat vagy nevet, idézetet, effélet tartalmaz, és rögtön rá is szokik a szemem, ámde többnyire éppen a legsúlytalanabbat találom: „*Illustrissima Vestra Dominatio vel Reverendus Dominus*”.

Egy lényegesebb problémát (kifogást) is szóvá kell tennem, amely föltehetően elsősorban nem a sajtó alá rendezőre, hanem a kiadóra tartozik, de az előbbire is annyiban, hogy egy pár szavas tájékoztatóssal legalább a méregfogat kihúzhatta volna. Az írárok – Kokavinus naptárát kivéve – részben nincsenek, részben talán nincsenek teljes terjedelmükben közölve. Ebből következik, senki sem tudhatja, birtokába jutott-e mindannak, ami az ő számára fontos, az eredeti kézbevétele (vagy a teljes közzététel) tehát nem spóroljuk meg. Áll ez főleg a gazdag tartalmú Nagyfalvi- és Hodik-naplóra. Az egyik bevezetésében olvassuk, hogy „a terjedelem szabta korlátok miatti kihagyásokat pontokkal jelöljük”, a másiktól csak az 1620-as évekre vonatkozó anyag kerül közlésre. Azonban a pontok ott vannak az ígért szerint teljességgel adott darabokban is, méghozzá bőven. Például a 143. lapon – Hodik, 1620-as évek – hat helyen, ahol az első sor a kézirat 221. lapjáról van idézve, az utolsó a 239.-ről, a kihagyott

rész tehát igencsak tetemes lehet. Ha jól látom, a húszas évekből is csak annak a bizonyos vitának az anyaga van itt egészében. Nem tudni, mi van az első 220 lapon, illetve befejeződik-e a napló a 334.-en (1631-nél), ott ugyanis nincsenek pontok. E két jelentős dokumentum tekintetében tehát a jelen kötet elsősorban a kíváncsiságot és a kiadás igényét ébreszti fel. A má-

sik kettőnél nem esik szó arról, milyen arányban van közölve. Csáky Péter diáriuma minden pont nélkül a 41. kézirati levéltől a 63.-ig tart, Radvánszkyé is a kézirat 43. lapján kezdődik. Mi van az elején? Nem ártott volna a dokumentumok kissé részletezőbb ismertetése.

Kulcsár Péter

**HAIMAN GYÖRGY, MUSZKA ERZSÉBET, BORSA GEDEON:
A NAGYSZOMBATI JEZSUITA KOLLÉGIUM ÉS AZ EGYETEMI NYOMDA
LELTÁRA, 1773**

Budapest, Balassi Kiadó, 1997, 307 + [16] l. (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történetéből, 16).

A NAGYSZOMBATI EGYETEMI NYOMDA BETŰMINTAKÖNYVE, 1773

Hasonmás kiadás, Budapest, Balassi Kiadó, 1997.

XIV. Kelemen pápa 1773. július 21-én „Dominus et Redemptor noster” kezdetű bullájával feloszlatta a jezsuita rendet. Mária Terézia a pápai bulla érvényesítése érdekében szeptember 21-én intézkedett a feloszlattal kapcsolatos teendőkről. A legsürgetőbb feladat a jezsuita vagyon felmérése, pontos leltárba vétele volt. E munka eredményeképpen született meg már 1773 decemberében a nagyszombati jezsuita rendház leltára is.

Ennek az eddig méltatlanul elhanyagolt forrásnak az elemzésére vállalkozott a szerzőhármas. Közülük is ki kell emelnünk Haiman Györgyöt, aki évtizedeken keresztül fáradozott megjelentetése érdekében. Sajnos ő már nem örvendezhetett e két kötetnek és az 1997. évi „Szép könyv” pályázaton méltán elért sikerének.

A nagyszombati leltár több szempontból is becses iratnak számít. Mint ismeretes, Oláh Miklós hívására 1561-ben telepedtek le Nagyszombatban a jezsuiták.

A kezdeti nehézségek után – ami hosszabb-rövidebb megszakítást jelentett működésükben – nálunk is, miképpen világszerte, az oktatásban vállaltak különösen nagy szerepet. Feloszlásuk idején 46 oktatási intézetük volt a történelmi Magyarországon. Közülük a legjelentősebb a Pázmány Péter által 1635-ben alapított nagyszombati egyetem volt. Az egyetem nyomdája a 18. századi Magyarország legnagyobb hatású nyomdájának számított. Ezenkívül saját patikájuk és csillagvizsgálójuk is volt a jezsuitáknak.

Nagyszombat tehát több tekintetben is kiemelkedett a többi jezsuita rendház közül. Ezért is különösen érdekes választ kapni azokra a kérdésekre, hogy milyenné fejlődött 1773-ra. Milyen volt itt az élet? Milyen ingóságokkal, javakkal rendelkeztek a feloszlítás idején?

Ezekre és más hasonló problémákra kereste a feleletet Muszka Erzsébet a feloszlításkor készült leltár alapján. Ez három,

